

Col·lecció Cooperativistes Catalans • 34

Eladi Gardó i Ferrer

Activista, organitzador i propagandista
del cooperatisme català

• Col·lecció Cooperativistes Catalans — 34 •

ELADI GARDÓ I FERRER

**Activista, organitzador i propagandista
del cooperatisme català**

JORDI IBARZ

Director de la col·lecció:

Antoni Gavalrà, Fundació Roca i Galès i Universitat Rovira i Virgili

Consell Assessor:

Joaquim Albareda, Universitat Pompeu Fabra
Josep Casanovas, Universitat de Vic
Àngel Duarte, Universitat de Girona
Montserrat Duch, Universitat Rovira i Virgili
Pere Gabriel, Universitat Autònoma de Barcelona
Andreu Mayayo, Universitat de Barcelona
Ivan Miró, Fundació Roca i Galès
Xavier Palos, Fundació Roca i Galès
Josep Santesmases, historiador
Enric Vicedo, Universitat de Lleida

La Fundació Roca i Galès compta amb el suport de l'Institut Ramon Muntaner

Primera edició: octubre de 2021

Imatge de la portada: *Cooperatisme*, 1 de juliol de 1918
(Arxiu Fundació Roca i Galès)

© del text: Jordi Ibarz

Editen:

Fundació Roca i Galès
C. Aragó, 281, 1r 1a • 08009 Barcelona
Tel. 932 154 870 • Fax 934 873 283
fundacio@rocagales.org • www.rocagales.org

9 Grup Editorial
Cossetània Edicions
C. de la Violeta, 6 • 43800 Valls
Tel. 977 602 591
cossetania@cossetania.com • www.cossetania.com

Disseny i composició: 3 x Tres

Impressió: Estugraf

ISBN: 978-84-1356-084-7

DL T 853-2021

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ.....	5
INFÀNCIA I FORMACIÓ, 1874-1898.....	7
LA PRIMERA ETAPA COM A MILITANT COOPERATISTA, 1899-1902	11
ELS ANYS DE FORMACIÓ I DE MILITÀNCIA SOCIALISTA I LLIUREPENSADORA, 1902-1913.....	19
EL RETORN AL MÓN COOPERATIU, 1913-1915	29
POLÍTICA MUNICIPAL I COOPERATIVISME, 1915-1920.....	39
ELADI GARDÓ, DIRIGENT MÀXIM DEL COOPERATISME ORGANITZAT, 1919-1922	51
DIMISSIÓ DE LA PRESIDÈNCIA DE LA FEDERACIÓ REGIONAL I CRÍTICA A LA SEVA TASCA, 1922-1923.....	63
LA PROGRESSIVA PÈRDUA D'INFLUÈNCIA EN EL COOPERATISME, 1923-1928	73
CONSPIRACIONS POLÍTIQUES I DEDICACIÓ A LA VIDA PROFESSIONAL, 1928-1936	89
PERSECUCIÓ I REPRESSIÓ, 1936-1958	97
EPÍLEG, UNA INTERPRETACIÓ	105
FONTS.....	107

INTRODUCCIÓ

Eladi Gardó fou el paradigma de l'obrer que, sorgit dels estrats populars més baixos, aconseguí, mitjançant l'estudi i l'esforç personal, transcendir la seva classe social originària. Des de la seva nova posició social, mantingué un vincle amb el seu passat i es convertí en promotor i defensor d'iniciatives per millorar les condicions de vida dels treballadors. Això ho feu, sobretot, a partir de la seva participació en el moviment cooperativista. Tingué una vida llarga i amb múltiples facetes, però fou, sobre totes elles, un cooperativista. Gairebé al final de la seva vida, en un escrit exculpatori respecte a la seva activitat política i maçona anterior a la Guerra Civil, rebutjava els vincles amb tot allò del seu passat que pogués perjudicar-lo, però es reafirmava en el seu compromís vers el cooperativisme:

En cambio, si se tratase de organización de Sociedades Cooperativas, en esto tendría mucho que decir por haber dedicado casi toda su vida en trabajar a favor de estas Instituciones económicas de cuya actuación es bien conocido el declarante como su única aspiración.¹

En el present esbós biogràfic podrem resseguir el procés d'ascens social per la via de la formació, en el camí que el portà de ser un obrer a ser un advocat reconegut; també coneixerem la seva tasca com a organitzador de cooperatives i del moviment cooperatista, la seva participació en el moviment lliurepensador i en les organitzacions maçones, la seva evolució política a l'inici en el socialisme i el republicanisme radical fins a arribar a l'establiment de vincles amb Esquerra Republicana de Catalunya i el seu paper en la política municipal de Barcelona

1. Tribunal Superior de Justícia de Catalunya (en endavant, TSJC). Tribunal de Responsabilitats Polítiques de Barcelona (en endavant, TRRPB). Fons TSJC-FH-1-TRRPB. Exp. TRRPB000110. Expedient de Responsabilitats Polítiques contra Eladi Gardó Ferrer. Peça 1. Rotlle del TRRPB.

com a regidor i, més endavant, com a conspirador contra el règim durant la dictadura de Primo de Rivera. Així mateix, resseguirem algunes de les traces de la seva activitat professional, vinculada en tot moment al cooperativisme, o, encara, les amenaces a la seva vida i les persecucions patides durant la Guerra Civil per part del anarquistes i, en la postguerra, pel nou règim franquista.

Existeix una documentació abundant sobre la vida i l'activitat pública d'Eladi Gardó i Ferrer, i en el present treball no s'han esgotat totes les fonts disponibles. Tot i això, ha estat possible elaborar una imatge força completa de la trajectòria d'Eladi Gardó. No pretén aquesta biografia ser un treball definitiu, sinó tan sols conèixer les traces bàsiques d'aquest activista en la cooperació. He considerat els seus diversos perfils per tal de poder interpretar correctament les seves accions. No obstant això, per la trajectòria del personatge, l'element central de la biografia és el seu paper en el si del cooperativisme català.

INFÀNCIA I FORMACIÓ

1874-1898

Eladi Gardó va néixer el 27 d'agost de 1874 al carrer Allada, número 15, de Barcelona, situat al barri de la Ribera, un estret i llòbrec carrer que avui en dia té un altre caràcter, ja que l'illa de cases on es trobava el seu domicili va ser enderrocada per donar una mica d'aire al barri.²

El seu pare, Manuel Gardó Benet, fabricava pintes i era originari de Russafa. Aquesta localitat era, a mitjan segle XIX, un municipi rural amb unes poques indústries. Es trobava a tocar de la ciutat de València i n'acabaria esdevenint un dels seus barris després de ser annexionat l'any 1877. La seva mare, Salvadora Ferrer Navarro, era de la mateixa població, però no en sabem l'ocupació. Els seus avis i àvies, tant materns com paterns, eren originaris del mateix Russafa, i ells, com la major part dels pobladors d'aquesta localitat, eren llauradors.³

La seva família arribà a Barcelona el 1872, formant part d'aquella emigració valenciana a Barcelona creixent des de mitjans del segle XIX.⁴ El pare d'Eladi Gardó emigrà a Barcelona en solitari i després, quan ja s'havia establert, va cridar la resta de la família. El motiu del desplaçament de la família Gardó fou que a Barcelona «era son treball mes productiu que en son país natal».⁵ Els fabricants de pintes feien raspalls de tot tipus, també de tipus industrial, i

2. En una intervenció realitzada amb motiu de les obres realitzades a Barcelona pels Jocs Olímpics de 1992 es conformà un nou espai conegut amb el nom d'Allada-Vermell. Els dos carrers es transformaren en un de sol quan es van enderrocar les cases que hi havia entre ambdós.

3. Partida de naixement d'Eladi Gardó. Universitat de Barcelona. Arxiu Històric. Expedient Acadèmic d'Eladi Gardó.

4. PITARCH CALERO, VILLAR GARRUTA i LÓPEZ-GAY, «Ser migrante en la Barcelona de 1930. La inmigración valenciana en el barrio de la Barceloneta».

5. *La Aurora*, 15 de setembre de 1896, p. 2.

quan va arrancar la fabricació tèxtil a més de pintes també feien llançadores. Aquesta producció tenia una sortida molt més gran a Barcelona que a València.

Els seus pares eren relativament grans —39 i 36 anys— quan ell va néixer. Tenia altres germans més grans, i entre aquests un de 15 anys. Era Manuel Gardó i Ferrer (Russafa, 1859 – Barcelona, 1896). Manuel tingué una vida curta, ja que morí als 36 anys, però d'alguna manera Eladi Gardó en fou el seu epígon. Manuel Gardó havia començat a treballar als 6 anys de fabricant de pintes com el seu pare. Quan arribà a Barcelona amb 12 anys, treballà a la mateixa fàbrica on el pare ja ho feia. En les notes necrològiques elaborades amb motiu de la seva mort, sovint es destacava com compatibilitat durant un temps el seu treball amb la seva instrucció en una escola nocturna i que més endavant continuà amb una formació autodidacta, «sent un modelo d'obriers». Manuel, amb només 20 anys, fou un dels fundadors de la societat coral La Catalana, de Barcelona, i el seu primer secretari, per acabar de secretari de la Federació de Cors de Clavé. Eladi Gardó fou també un gran organitzador i promotor d'entitats, en el seu cas cooperatives, no corals. Manuel fou autor de més de 450 poesies publicades tant a *La Aurora*, el portaveu de la Federació de Cors de Clavé, com en altres publicacions de Barcelona, com ara *La Tomasa*, *L'Esquella de la Torratxa* o *La Campana de Gràcia*.⁶ En canvi, no es coneix que Eladi Gardó tingués aquestes vel·leïtats literàries i, en general, fou poc prolífic i parc en les seves publicacions. En qualsevol cas, malgrat l'existència d'algunes diferències, hi ha un cert paral·lelisme entre la vida d'Eladi Gardó i la del seu germà Manuel, si més no, en els seus primers anys de vida. Salvadora Ferrer, la mare de tots dos, participava en alguna de les activitats dels lliurepensadors de Barcelona.⁷ Tot plegat ens mostra un cert tarannà familiar.

No en sabem gaire d'Eladi Gardó durant els seus primers vint-i-cinc anys de vida. En una declaració al jutjat a l'octubre de 1942, digué que començà a treballar ben jove: «Ingresó en una fábrica a los nueve años, donde trabajó sin educarse ni saber nada más que el modo de ganar el pan, para sí y su familia.»⁸ Fins a finals del segle XIX, la que destacà fou la figura del seu germà, de qui ja hem fet un esbós biogràfic.

Abans de 1897, Eladi ja estava casat amb Francisca Dichmenjó Nualart. Francisca era una dona singular i degué ser una persona influent en la vida de Gardó. Tot i que en sabem ben poc de la seva biografia, aquesta resulta tan interessant com la del mateix Gardó. Ella era nascuda el 1875 a la vila de Gràcia, quan encara era un municipi independent de Barcelona. El nom del pare de

6. La major part de la informació biogràfica de Manuel Gardó està extreta de la llarga nota necrològica publicada a *La Aurora*, el 15 de setembre de 1896, p. 2-4.

7. *Las Dominicales del Libre Pensamiento*, 30 de juliol de 1909.

8. Centro Documental de la Memoria Histórica (en endavant, CDMH), Tribunal Especial para la Represión de la Masonería y el Comunismo (en endavant, TERMC), Exp. 4574, p. 24.

L'humil carrer Allada, de Barcelona, on va néixer Eladi Gardó.

Francisca no consta en els registres de naixements i, per tant, sembla que era filla de mare soltera. Com veurem, milità molt activament, com Gardó, en el lliurepensament i fou una de les primeres feministes de la ciutat de Barcelona. Eladi Gardó residí a Gràcia durant la major part de la seva vida, la població de naixement de la seva dona.⁹ L'any 1897, quan Eladi Gardó tenia 23 anys, va néixer el seu primer fill, Eladi,¹⁰ i dos anys després ho faria la seva filla Rosa.¹¹

Fou en el tombant de segle quan esclatà l'activitat pública de Gardó. Tot i la seva joventut, va mostrar una gran iniciativa en l'activisme cooperatiu, en el lliurepensament i en el republicanisme polític. La seva participació en aquestes diverses activitats s'inicià pràcticament de manera simultània i durant un temps compaginà unes i altres.

9. *Las Dominicales del Libre Pensamiento*, 18 de gener de 1900, p. 2.

10. Llista reparació jurídica víctimes franquisme – Tribunal Militar Tercer <https://scwd.ihr.world/ca/document/77770>.

11. PARES Moviments Migratoris Iberoamericans. Rosa Gardó Dichmenjó. Registro Nacional de Extranjeros en México <http://pares.mcu.es/MovimientosMigratorios/viewer2Controller.form?nid=33476&accion=4&pila=true>.

LA PRIMERA ETAPA COM A MILITANT COOPERATISTA 1899-1902

Eladi Gardó s'incorporà al món del cooperativisme cap a mitjans de 1899. A finals del segle XIX era un dels estrets col·laboradors de Salas Anton i, com a tal, va prendre una part molt activa en la fundació, el 1899, de la Cambra Regional de Cooperatives de Catalunya i Balears. Les seves primeres activitats foren més aviat de caràcter burocràtic, i va exercir de secretari d'aquesta organització.¹²

En la reorganització del cooperativisme que s'estava produint a finals de segle, el 20 de novembre de 1898 es va celebrar una primera gran assemblea de cooperatives catalanes. En aquesta reunió s'acordà celebrar un Congrés Regional de les Cooperatives de Catalunya i editar un periòdic, *Revista Cooperativa Catalana*,¹³ que era l'òrgan de les Societats Cooperatives Catalanes i Balears i del seu Comitè Regional i que va ser dirigit per Joan Salas Anton.¹⁴ La revista aparegué al maig de 1899.

Entre el 23 i el 25 de juny de 1899, es va celebrar el Primer Congrés Català de la Cooperació. En aquest congrés hi van participar cinquanta-una cooperatives de les prop de cent o cent deu que existien a Catalunya en aquell moment, que representaven uns 6.943 socis, cosa que, si tenim en compte els individus que formaven les seves respectives famílies, comprenien unes 34.715 persones.¹⁵ En aquest congrés, i a causa de la seva joventut, ja que comptava aleshores amb

12. PÉREZ BARÓ, *Història de les cooperatives a Catalunya*, p. 209.

13. GARDÓ I FERRER, *La cooperación catalana*, p. 11. DALMAU I MIRÓ, *Les cooperatives obreres de Sants*, p. 111.

14. SERRANO, *Joan Salas Anton*, p. 43-44.

15. GARDÓ I FERRER, *La cooperación catalana*, p. 17-18. *Revista Cooperativa Catalana*, juliol de 1899, p. 42.

25 anys, Eladi Gardó va formar part de la taula d'edat que va presidir-lo inicialment i fou un dels secretaris durant la realització del congrés.¹⁶ En aquestes sessions es va acordar la creació d'una Cambra Regional de Cooperatives estructurada en Junes Comarcals, es feren diverses propostes per millorar i reduir la fiscalitat de les cooperatives i s'acordà també la creació d'una Oficina de Relacions Comercials encarregada de facilitar informació comercial a les cooperatives associades que la demanessin. Aquesta oficina es constituí com l'embrió d'una futura cooperativa central de compravenda que permetés la compra en comú per a les diverses cooperatives de consum.¹⁷

Tot just després del congrés, Gardó es convertí en administrador de l'esmentada *Revista Cooperativa Catalana*.¹⁸ Fins aleshores, l'administrador de la revista havia estat Roque Tucats. La substitució es va realitzar al juliol de 1899, perquè s'havia dissolt la cooperativa La Integridad, en representació de la qual «el celoso y entusiasta compañero» Tucats participava en l'aliança cooperativa regional. En la presentació de Gardó com a nou administrador del periòdic, es deia que «viene a sustituirle un compañero no menos entusiasta en la causa que defendemos».¹⁹

En aquells moments vivia a Gràcia, al carrer Torrent de l'Olla, número 140.²⁰ Aquesta fou l'adreça de l'administració de la revista fins al març de 1900, quan, seguint Gardó com a administrador, es va fixar una nova adreça a l'Oficina de Relacions Comercials, al número 43 del carrer Cignàs, amb l'objectiu d'anar centralitzant tots els serveis per aconseguir millorar la comoditat i l'economia de temps i de diners de les diverses societats cooperatives associades a la Cambra Regional.²¹

Durant aquests temps, Eladi Gardó treballà conjuntament amb Salas Anton en la direcció del moviment cooperatiu. Així, havia estat escollit secretari de la Junta Permanent interina de la Cambra Regional de Cooperatives on Salas Anton era el president.²² Quan, seguint les directrius del darrer congrés per establir una organització comarcal de les cooperatives associades, es constituí la Junta Comarcal del Pla de Barcelona, el 29 d'octubre de 1899, Gardó fou un dels delegats nomenats per a la Cambra Regional, i actuà en representació de Barcelona-Gràcia.²³

16. *El Demócrata*, 5 d'agost de 1899. *Revista Cooperativa Catalana*, juliol de 1899, p. 42.

17. *Revista Cooperativa Catalana*, juliol de 1899, p. 42-45.

18. JOANQUET AGUILAR, «Historia del movimiento cooperativo en Cataluña», p. 10.

19. *Revista Cooperativa Catalana*, juliol de 1899, p. 52. *Las Dominicales del Libre Pensamiento*, 18 de gener de 1900, p. 2.

20. *Revista Cooperativa Catalana*, juliol de 1899, p. 52.

21. *Revista Cooperativa Catalana*, març de 1900, p. 186.

22. *El Demócrata*, 12 d'agost de 1899. *Revista Cooperativa Catalana*, juliol de 1899, p. 52, i setembre de 1899, p. 70.

23. *Revista Cooperativa Catalana*, desembre de 1899, p. 125.

Per formar part dels òrgans federatius de la Cambra Regional de Cooperatives calia ser membre actiu d'alguna cooperativa. D'aquesta manera es tractava d'evitar la tutela per part d'organitzacions i polítics aliens al cooperativisme. En el moment de la celebració del congrés de 1899, Gardó era membre de la Cooperativa Obrera La Lealtad, de Gràcia.²⁴ Aquesta entitat s'havia constituït a l'abril de 1892 com una escissió de la Cooperativa dels Teixidors a Mà, que no acceptava tenir més de cinquanta associats i que aquests havien de ser de l'ofici, ja que, en cas contrari, no se'ls considerava socis amb els mateixos drets. A La Lealtad, els nous associats havien de pagar, en ingressar, unes 150 pessetes, quantitat que equivalia aproximadament al salari d'un mes i mig de treball d'un obrer industrial. Calia que no fossin comerciants i que estiguessin casats, menors de quaranta anys i de bona salut. Després de ser admesos, els socis havien de pagar unes quotes per a la formació del capital de la societat i havien de consumir regularment en aquesta, assistir a les reunions i també fer, sense contraprestació econòmica, una sèrie de serveis per tal d'evitar que la cooperativa tingués personal assalariat. La Lealtad era, en alguns aspectes, més oberta i democràtica que la Cooperativa de Teixidors a Mà, de la qual havia sorgit, però mantenia la norma habitual en la majoria de les cooperatives de consum d'aleshores de destinar els possibles beneficis obtinguts a final d'any a augmentar el capital de cada associat.²⁵

A principis del segle xx, «comença a aparèixer una diferenciació clara entre les cooperatives individuals i les col·lectives. Les primeres repartien tot el seu excedent entre els socis al final de cada balanç, mentre que les segones creaven fons de reserva col·lectius per emprendre obres socials de millora per a la col·lectivitat». Així, mentre que «les primeres parlaven de beneficis, les segones d'excedents de percepció».²⁶ Gardó es trobava entre els dirigents del cooperativisme que reivindicaven la necessitat d'acabar amb l'individualisme per anar cap a un autèntic cooperativisme. Per això és significatiu que, malgrat la seva participació en el congrés cooperatiu de juny de 1899 com a representant de La Lealtad, estigués ja al darrere de la creació d'una nova cooperativa, La Instructiva, que seria una de les quatre primeres cooperatives que aplicarien aquestes noves polítiques en la gestió dels seus fons col·lectius.²⁷

A les actes del congrés, al juny de 1899, s'informà que La Instructiva estava en organització i fou comptabilitzada com una més de les cooperatives participants.²⁸ La seva data oficial de fundació fou el 20 de setembre

24. *El Demócrata*, 5 d'agost de 1899. *El Porvenir del Obrero*, 1 d'agost de 1899.

25. BIOSCA i SANROMÀ, *Cooperativa Obrera La Lealtad, 1892-1992*, p. 15-16.

26. DALMAU i MIRÓ, *Les cooperatives obreres de Sants*, p. 114-115. PLANA i GABERNET, *El Cooperativisme català o l'economia de la fraternitat*, p. 126.

27. DALMAU i MIRÓ, *Les cooperatives obreres de Sants*, p. 115.

28. *Revista Cooperativa Catalana*, juliol de 1899, p. 42.

de 1899.²⁹ En una nota del 5 d'octubre de 1899, Gardó, com a president de La Sociedad Instructiva, signà una nota de presentació dirigida a les societats cooperatives de la regió, on s'informava de la creació d'aquesta nova entitat. La ubicació de la seva botiga magatzem es trobava al número 39 del carrer Sant Pere Màrtir, de Gràcia. Com deien, en aquest comerç es podien trobar «humildes pero leales compañeros a vuestra completa disposición».³⁰ En aquesta mateixa publicació, s'informava de les característiques de la nova cooperativa, emfatitzant la distribució dels beneficis líquids de l'entitat. Aquests es dedicaven en un 40% a ser distribuïts a parts iguals entre els socis numeraris, un 15% anava a fons de reserva per aconseguir la creació d'un capital social de l'entitat i l'import més significatiu, el 45% restant, anava a la creació d'una caixa d'una anomenada Institució Lliure d'Ensenyament. Aquesta institució era un dels objectius de l'entitat i s'havia de dedicar a proporcionar instrucció i educació als associats i a les seves famílies. En definitiva, era una cooperativa pensada per invertir l'excés de percepció en el manteniment d'una escola destinada bàsicament als fills de les famílies dels cooperadors. A l'escola hi podien «convivir fraternalmente todos los alumnos por diversas que sean las confesiones religiosas en que respectivamente comulguen». Es postulava com una escola oberta i, en un cert sentit, vinculada al lliurepensament. Des de la mateixa revista es feia una crítica a la premsa que s'havien donat els cooperadors a obrir l'escola, ja que això hauria impedit que no tingués els requisits mínims exigibles. Comentaven que «queriendo demostrar el movimiento andando, abrió ya escuela al tiempo que abrió la tienda», i segons el seu parer «sería preferible aguardar más tiempo y que pudiera montar una escuela digna de los tiempos que alcanzamos, a malgastar sus fuerzas económicas en el sostenimiento de una escuela como las que desgraciadamente se estilan en nuestro país».³¹ Poc temps després, al juny de 1900, La Instructiva ja es trobava en una altra adreça: al número 48 del carrer Estrella, de Gràcia, un carrer que actualment s'anomena Martínez de la Rosa. Gardó i els seus companys pintaren personalment el nou local de la cooperativa.³²

La Instructiva de Gràcia, al setembre de 1901, feu una lluita inauguració de curs. Hi participaren representants d'altres cooperatives, el periòdic *El Porvenir del Obrero*, de Maó, la Societat Femenina Progressiva i la Societat Econòmica d'Amics del País. Els discursos de representants d'aquestes entitats i d'altres assenyalaren que s'havia d'educar advocant per una educació eminentment lliure, racional i no escolàstica, no supeditada a prejudicis rancis i arcaics, sinó

29. SOLÀ I GUSSINYER, *Història de l'associacionisme català contemporani*, p. 176.

30. *Revista Cooperativa Catalana*, octubre de 1899, p. 98.

31. *Revista Cooperativa Catalana*, octubre de 1899, p. 95-97.

32. *La Autonomía*, 9 de juny de 1900. *El Porvenir del Obrero*, 6 de setembre de 1901, p. 1.

moderna, pràctica i arreglada a les necessitats de la civilització.³³ No obstant això, pel que sembla, al gener de 1904, La Instructiva ja havia cessat la seva activitat.³⁴

De la mateixa manera que hi havia molt poques cooperatives de consum disposades a abandonar l'individualisme, també hi havia grans dificultats per aconseguir la seva participació en el projecte acordat al congrés del juny de 1899 d'establir un sistema de compres en comú. Gardó es distingí per les seves campanyes en pro de les compres en comú, tot i que no sempre trobà el suport de les cooperatives catalanes, que eren aleshores refractàries a adoptar compromisos econòmics de caràcter col·lectiu.³⁵ Per implementar la resolució del Primer Congrés Cooperatiu Catalanoblear es va constituir l'Oficina de Relacions Comercials, on participaren quaranta-una cooperatives.³⁶ La primera reunió d'aquesta oficina es va celebrar el 6 de gener de 1900 als locals de La Instructiva, que era la cooperativa de Gardó. Se celebraren diverses reunions, però no es va aconseguir un acord sobre qui era la persona que s'havia de posar al capdavant de l'oficina. Consideraven, des de la *Revista Cooperativa Catalana*, que de «las condiciones de ese hombre depende el éxito o fracaso de la empresa». Finalment, l'escollit com a director de l'Oficina de Relacions Comercials fou Narcís Duran Juera.³⁷ Aquest era un altre dels homes forts del cooperativisme federat d'aquells anys: de Sant Feliu de Guíxols, era professor i maçó, i tingué una activitat molt destacada en els congressos regionals de cooperatives catalanes d'aquells moments.³⁸

A partir dels primers mesos de 1900, Gardó anà assumint responsabilitats en l'estructura organitzativa de la Cambra Regional i augmentà el seu protagonisme a les reunions, en especial a les referides a les compres en comú. Al febrer de 1900 era delegat a la Cambra Regional en representació de Barcelona-Gràcia, i aquell mateix mes fou escollit comptador de la Junta Directiva de l'Oficina de Relacions Comercials, a més de continuar en els tasques d'administrador de la *Revista Cooperativa Catalana*, elaborant i signant els estats de comptes de la revista. Al maig de 1900, en una reunió de la Junta Comarcal de les Societats Cooperatives del Pla de Barcelona, Gardó proposà la creació d'una Comissió de Reforma Cooperativa formada per cinc membres, de la qual en passà a formar part.³⁹ En aquesta reunió es plantejaren alguns dels problemes sorgits amb les compres en comú, ja que algunes de les cooperatives adscrites a l'Oficina de Relacions Comercials no realitzaven totes les operacions mitjançant aquesta

33. *La Publicidad*, 1 de setembre de 1901, p. 2.

34. SOLÀ I GUSSINYER, *Història de l'associacionisme català contemporani*, p. 176.

35. PÉREZ BARÓ, *Història de les cooperatives a Catalunya*, p. 209.

36. GARDÓ I FERRER, *La cooperación catalana*, p. 23.

37. *Revista Cooperativa Catalana*, gener de 1900, p. 138-139, i febrer de 1900, p. 154.

38. BUSSOT I LIÑÓN, *Gent d'un segle*, p. 128-129.

39. *Revista Cooperativa Catalana*, abril de 1900, p. 204, i maig de 1900, p. 2.

oficina. En general, les compres en comú no acabaven de despuntar pel retraïment d'alguna de les societats participants.

En la memòria del primer any d'activitats de l'Oficina de Relacions Comercials, signada entre altres per Gardó, hi ha un repàs de les dificultats per les quals passava aquesta entitat. La seva existència fou precària des del principi. El lloguer del local on es va instal·lar es pagava a mitges amb la Cooperativa Paz y Trabajo, de Maó, a canvi de tenir en el local calçat de diverses classes que era fabricat per aquella cooperativa. Narcís Duran va acceptar ser-ne director només per un període provisional de tres mesos i, quan aquest va transcórrer, no continuà i va ser substituït per Pedro Viñas. Sovint, en les reunions, els representants de les cooperatives adherides acceptaven amb entusiasme les propostes, però en la pràctica les seves cooperatives no realitzaven les compres mitjançant l'oficina. De fet, la desídia arribava fins al punt de no respondre a la correspondència ni a les circulars que se'ls enviava. Com a explicació d'aquestes dificultats se situà l'existència d'una «fuerza interior» en les cooperatives que de vegades es manifestava fins i tot en contra de les resolucions dels seus socis, que «es expresión de un exagerado individualismo» i que venia a ser com un «círculo de hierro que impide la expansión de cuanto existe en su interior». En definitiva, que la preocupació principal era aconseguir el màxim benefici per repartir-lo entre els socis en cada liquidació del balanç trimestral o semestral i que la participació en l'Oficina de Relacions Comercials era una amenaça per a aquestes intencions.⁴⁰ A aquest combat i amb aquesta mena d'arguments, Eladi Gardó hi dedicaria bona part de la seva activitat en el si del moviment cooperatiu.

En una reunió de l'Oficina de Relacions Comercials del 2 de febrer de 1901 es creà una ponència per tal d'imprimir-li un moviment més gran, i s'acordà elaborar unes bases per regir aquesta oficina. Un dels elements més discutits fou sobre el capital que s'havia d'aportar. La reunió es va suspendre per intervenció governativa i es reprengué un mes més tard, el 3 de març de 1901. Començà sota la presidència d'Eladi Gardó. A causa de la mort de Pedro Viñas Renom, que havia estat el president de l'Oficina de Relacions Comercials, es va alterar l'ordre del dia i, a proposta de Gardó, cercaren una altra presidència de la reunió per tal que als socis reunits «les haga sentir menos la ausencia del difunto». S'incorporà Narcís Duran a la presidència de la sessió. Es va presentar un dictamen per a la millora de l'Oficina de Relacions Comercials. La discussió fou bastant encesa i s'articulà a l'entorn de dues posicions. Hi havia els que volien i reclamaven més implicació de les cooperatives, i els que plantejaven una transacció. Entre aquests segons es trobaven Salas Anton i la resta de la direcció. La proposta que en resultà fou un clar pas enrere respecte al que havia estat fins al moment l'Oficina de Relacions Comercials. En la nova Junta

40. *Memoria que presenta a las Sociedades Cooperativas sostenedoras de la Oficina de Relaciones Comerciales la Junta Directiva de la misma, Barcelona, 1901.*

Directiva de l'Oficina escollida en la mateixa reunió, ni Salas Anton ni Gardó hi participaren.⁴¹

En els comptes que Eladi Gardó presentà en la reunió de la Cambra Regional del dia 24 de març es mostrava que només un terç de la setantena de cooperatives subscrites a la *Revista Cooperativa Catalana* estaven al dia en el seu pagament. En aquesta reunió, Gardó fou escollit tresorer de la Junta Permanent de la Cambra Regional. Fou en la mateixa reunió quan es decidí la convocatòria del Segon Congrés Cooperatiu Regional Catalanoblear.⁴² Gardó publicà a la revista, el 1902, el primer article del qual tenim constància, «Fiesta Cooperativa», que, per altra banda, era poc més que una nota sobre la festa d'inauguració del nou local social de La Violeta, de Gràcia.⁴³

El Segon Congrés de les Cooperatives Catalanes es va celebrar entre els dies 18 i 20 de maig de 1902, al Palau de les Belles Arts, i hi van assistir 178 delegats que representaven 81 cooperatives.⁴⁴ Gardó era representant de La Instructiva, de Gràcia, i també en aquest cas de Paz y Trabajo, de Maó.⁴⁵ No sembla que els resultats del congrés estiguessin massa en la línia d'allò defensat per Gardó. En concret, sobre el tema de les compres en comú es decidí la constitució d'un centre de compra i venda a l'engròs mitjançant la creació d'una societat formada per les cooperatives que hi estiguessin d'acord, i que, en conseqüència, aportessin 5 pessetes per cadascun dels seus associats per constituir el capital d'aquesta nova entitat.⁴⁶ Així doncs, se substituï l'Oficina de Relacions Comercials per una nova Cooperativa Central de Catalunya i Balears. Gardó, uns anys després, en escriure la seva història del cooperativisme, presentà críticament aquests canvis. Així, digué de les persones que «absorbieron la dirección» de les compres en comú que «supieron imponerse a pesar de hallarse en minoría», optaren per una organització que no només s'encarregà de fer les compres a l'engròs, sinó també de vendre al detall, fins i tot al públic.⁴⁷ Segons el parer de Gardó, la nova entitat es va constituir sense tenir en compte els acords del segon congrés ni el criteri de molts cooperadors. De fet, els mateixos organitzadors d'aquesta cooperativa reconeixien que les bases de l'entitat diferien respecte a les acceptades al congrés, que els canvis s'havien realitzat per aconseguir incorporar un nombre més gran de cooperatives i que, malgrat tot, pensaven respectar l'esperit d'allò acordat en aquell congrés.⁴⁸ El director gerent d'aquesta cooperativa i qui

41. *Revista Cooperativa Catalana*, febrer de 1901, p. 150-154 i p. 166, i març de 1901, p. 172.

42. *Revista Cooperativa Catalana*, abril de 1901, p. 192-194. *El Diluvio*, 11 de març de 1902. *Revista Cooperativa Catalana*, gener de 1903, p. 138.

43. *Revista Cooperativa Catalana*, març de 1902, p. 174-175.

44. GARDÓ I FERRER, *La cooperación catalana*, p. 34.

45. *Revista Cooperativa Catalana*, maig de 1902, p. 10.

46. GARDÓ I FERRER, *La cooperación catalana*, p. 38.

47. GARDÓ I FERRER, p. 43.

48. GARDÓ I FERRER, p. 46.

va orientar el nou sistema era Salvador Carné, de La Protectora Civil i regidor republicà de Terrassa.⁴⁹ Segons Gardó, la nova cooperativa s'assemblava molt més en el seu règim i funcionament a una societat mercantil i anònima. Era una cooperativa més i de les de pitjors característiques cooperatives. Segons Gardó, això, juntament amb la marxa de Salas Anton a París el 1903, fou el que motivà el fracàs del sistema de compres en comú. Salvador Carné emigraria poc temps després a Amèrica.⁵⁰

No sabem si per raons estrictament personals o per l'ascens en la direcció del moviment cooperatiu organitzat d'elements amb els quals no hi tenia afinitat estratègica, Gardó abandonà durant un temps la seva militància cooperativa. Cap a finals de 1902 deixà l'administració de la *Revista Cooperativa Catalana*. Ho feu sobtadament i sense que fos el resultat de cap decisió federativa. El seu substitut interí, Salvador Carné, al novembre de 1902, informava que en marxar Gardó li va fer el lliurament de l'administració i li va passar tots els comptes correctament, tot i que encara no havia pogut revisar-los per excés de treball. La redacció de la revista publicà una nota de comiat:

Por circunstancias ajenas a la marcha de la Revista, y que en nada se relacionan tampoco con la Cámara Regional, ha dejado de ser su administrador el compañero Eladio Gardó, viniendo a reemplazarle el compañero Salvador Carné en el cargo que, con una actividad, competencia e interés muy por encima de todo encomio, ha venido desempeñando desde los primeros tiempos de la publicación. Sale aquel de la Administración de la Revista habiéndose conquistado la estimación de cuantos hubimos de tratarle a diario, y tenga la seguridad nuestro amigo que ella le acompaña en su retirada, que deseamos sea corta en bien del ideal que nos unió.⁵¹

No hi ha més informació sobre les causes de la marxa de Gardó. Aquesta es produí una mica abans de la de Salas Anton, que marxà a París i a Londres al mes d'abril de 1903.⁵²

Al gener de 1903, en els comptes de la *Revista Cooperativa Catalana*, Gardó hi apareix com a subscriptor amb un semestre avançat.⁵³ No obstant això, el seu rastre es perdrà a la premsa cooperativa durant prop de deu anys, que dedicà a la seva formació acadèmica i durant els quals fou molt actiu en el lliurepensament de Barcelona.

49. RAGÓN, *Coses de Terrassa viscudes*, p. 51.

50. GARDÓ I FERRER, *La cooperació catalana*, p. 48.

51. *Revista Cooperativa Catalana*, novembre de 1902, p. 111-112.

52. GARDÓ I FERRER, *La cooperació catalana*, p. 48.

53. *Revista Cooperativa Catalana*, gener de 1903, p. 144.

COL·LECCIÓ COOPERATIVISTES CATALANS
VOLUMS PUBLICATS

1. *Josep M. Rendé i Ventosa*, per Antoni Gavalda (2005)
2. *Antoni Fabra Ribas*, per Pere Anguera (2005)
3. *Josep Lladó i Quintana*, per Josep Casanovas i Prat (2005)
4. *Sants Boada i Calsada*, per Àngel Jiménez Navarro (2006)
5. *Joan Tutau i Vergés*, per Francesc Ferrer i Gironès (2006)
6. *Enric d'Hostalric i Colomer*, per Enric Vicedo Rius (2006)
7. *Benet Vigo Trulls*, per Antoni Gavalda (2007)
8. *Josep Roca i Galès*, per Gabriel Plana i Gabernet (2007)
9. *Leonci Soler i March*, per Francesc Comas i Closas (2007)
10. *Salvador Pagès Inglada*, per Jordi Pomés (2008)
11. *Joaquim Llorens Abelló*, per Pere Audí i Toni Orensanz (2008)
12. *Pere Dausà i Arxer*, per Pere Bosch i Cuenca (2008)
13. *Micaela Chalmeta*, per Montserrat Duch Plana (2009)
14. *Miquel Mestre Avinyó*, per Jordi Suñé Morales (2009)
15. *Josep Cabeza i Coll*, per Josep M. Vallès i Martí (2009)
16. *Joan Salas Anton*, per Jordi Serrano i Blanquer (2011)
17. *Joan Peiró i Belis*, per Miguel Garau Rolandi (2011)
18. *Jaume Rosich i Bassa*, per Pere Bosch i Cuenca (2012)
19. *Joan Mestre i Mestre*, per Marcel·lí Piñana Edo (2012)
20. *Josep Espriu i Castelló*, per Santos Hernández Benavente (2012)
21. *Joan Ventosa i Roig*, per Agnès Rotger i Dunyó (2012)
22. *Pere Boldú i Tilló*, per Josep Maria Pons i Altés (2013)
23. *Albert Talavera i Sabater*, per Josep M. Vallès i Martí (2013)
24. *Joan Rovira i Marqués*, per Ivan Miró i Marc Dalmau (2014)
25. *Màrius Pons Sumalla*, per Teresa Ibars (2015)
26. *Andreu Cortines Jaumot*, per Josep Edo Puertas (2015)
27. *Ramon Vidal-Barraquer i Marfà*, per Marcel·lí Piñana Edo (2016)
28. *Francesc Torras Sayol*, per Jordi Planas Maresma (2016)
29. *Joan Poblet i Teixidó*, per Xavier Ferré Trill (2017)
30. *Josep Roig Magriñà*, per Antoni Gavalda i Marcel·lí Piñana (2018)
31. *Albert Pérez Baró*, per Jordi Pomés Vives (2018)
32. *Fernando Garrido Tortosa*, per Pere Gabriel (2019)
33. *Josep Maria Rovira i Jané*, per Josep Solé i Armajach (2020)
34. *Eladi Gardó i Ferrer*, per Jordi Ibarz (2021)